

Szilágyi Botond

Bretter György (Pécs, 1932. március 21. – Budapest, 1977. november 17.)

Bretter György az erdélyi filozófiai kultúra meghatározó alakja, iskolateremtő filozófus, kritikus és esszéista. A humanista reformmarxizmus művelőjeként a diktatórikus szocializmussal szembeni ellenállás elméleti-filozófiai alapjait fekteti le. Legbefolyásosabb írásai mitikus parabolák, valamint nyelvfilozófiai vizsgálódások. Életműve központi problémája az egyén és környezete közötti viszony.

Életrajzi adatok

Bár Magyarországon született és egy budapesti gyógyintézetben halt meg, Bretter munkássága a romániai magyar filozófiai közegehez kötődik. Szatmáron végezte középiskolai tanulmányait, 1950-ben érettségizett le. 1954-ben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem filozófiai karán szerzett diplomát. 1954 és 1957 között az *Igazság* szerkesztőjeként dolgozott. Újságírói munkájáról *Önéletrajzában* a következőt írja: „*a lapnál megtanítottak arra, hogy az írásban a legfontosabb a frappáns kezdőmondat, és hogy a kisállattenyésztők kiállítása vagy a sáros utca is halálosan komoly dolog.*”

1957-től tanársegéd a Bolyai Tudományegyetem dialektikus és történelmi materializmus tanszékén. 1959-től kezdve 1977-ig a Gheorghe Dima Zenekonzervatóriumban tanít, 1959–1971 között a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán adjunktus. Néhány évig filozófiatörténeti szemináriumokat tart a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. 1972–1974 között a bukaresti *Előre* napilapban állandó rovata volt *Szeminárium* címen, ahol hetente jelentetett meg írásokat – rendszerint rejtett élccel, illetve a napilap triumfalista címlapjait.

Közeli viszonyt ápol a Lukács-iskola tagjaival, **Vajda Mihállyal**, **Heller Ágnessel** és **Fehér Ferencsel**. Aktívan részt vesz a romániai magyar értelmiség vitáiban, lakása szellemi műhelyként operál. 1977-ben súlyos tüdőrákos betegként érkezik Budapestre, ottani gyógyintézetben hal meg 45 évesen. A kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszik. Tragikusan rövid élete mély benyomást hagyott az erdélyi magyar kulturális életen.

Visszaemlékezésekben jó kedélyű és humorú társasági emberként szerepel, vonzó egyéniségként, akivel tartalmas időt tölthettek azok, akik ismerték.

Munkássága

Filozófiai munkássága a humanista reformmarxizmus hagyományában zajlott, bár erővonalai többek szerint kifele mutatnak ebből az elméleti-filozófiai keretrendszerből. Később ideológiakritikusként írja le magát. Munkásságán **Louis Althusser**, **Roger Garaudy**, **Albert Camus**, **Lukács György** és a Lukács-iskola gondolkodói, valamint a fiatal **Marx** és **Fichte** hatása érezhető. Korai írásai marxista terminológiával íródnak, majd a mitikus paraboláiban laza-esszéisztikus fogalmisággal közelíti meg az emberi állapot problémáit. Ezután a nyelv filozófiai-

ideológiakritikai analízisén keresztül, egy elméletileg sokkal feszesebb konstrukcióval fordul ugyanezen kérdésekhez. Filozófiai, társadalomelméleti, irodalmi és kritikai írásait a Korunk és az Utunk közli. Több kötet szerzője.

Saját tevékenységét a következőképp írja le: „*Esszéket írok etikai-antropológiai kérdésekről, mert hiszem: az ember problémája a legkomolyabb dolog.*” Ez a probléma mitikus paraboláiban szorosan kapcsolódik az emberi lét időbeliségének és végességének problémájával, a nemzedéki kérdéssel és az erkölcsi viszony problematikájával.

A parabolák sorát megnyitó, 1967-ben íródott *Ikarosz legendája* felvezeti ezeket a problémákat. Daidalosz a labirintusból próbál menekülni, amivel Bretter az egyén saját múltjához való viszonyát illusztrálja. Ikarosz, Daidalosz fia azonban választás előtt áll: apja útját követi, s ezáltal hagyja, annak múltja meghatározza az ő életét vagy önálló viszonyt alakít ki a világgal. Ikarosz végül rászánja magát a *tettre*, és szakít apja múltjával. Ez a parabola előrevetíti Bretternek a nemzedéki kérdéstről vallott nézeteit is.

Az emberi élet végessége Bretter szerint határozott etikai tartalmat ad az emberi létnek. A halhatatlan istenek nem kell tanuljanak, bölcsőbbekké váljanak, ellenben az emberek meg kell ragadják sorsukat – ezzel átváltoztatják a sorsot vak végzetből tudatosan igenlett életúttá. Ez az egyén és környezete közötti viszony etikai tartalma, amennyiben a környezet sosem határozza meg totalitásában az egyént. A breter *tett* gondolata éppen arra vonatkozik, hogy a körülmények szorításából az egyén képes kitörni, képes megvalósítani alternatívákat. A kor viszonyai között e gondolatok radikalitása szembeszökő volt.

Ez a radikális választás a nemzedéki kérdéstről **Gáll Ernő**vel folytatott vitájában is megjelenik. Bretter *Az ideológus és az ő nyelve* című vitáiratában az előző (Gáll által képviselt) nemzedék a hatalommal kötött kompromisszumának a fiatal nemzedék általi visszautasítását védelmezi. Míg Gáll a nemzedékek közötti kooperációt szorgalmazza, Bretter rámutat arra, hogy ez a kooperáció a fiatal nemzedék újszerű nyelvének eltörlését jelentené, felszívódását abban a nyelvben, amelyet Gáll nemzedéke a hatalomhoz való alkalmazkodás során alakított ki. A fiatal nemzedék elutasító gesztusa az általuk képviselt alternatíva radikális állításaként értelmezhető. (**Egyed Péter** elbeszélése szerint Bretter halálos ágyán – vitáik ellenére – békében és szeretetben vált el a két értelmiségi.)

A nemzedékek nyelvi önartikulációja nyelvfilozófiai vizsgálódásaiban is megjelenik. Ezekben a munkáiban egyrészt az ideologikus nyelvből való kitörés lehetőségeit, a nyelv alapszerkezetében kimutatható interszjektív és egyén-környezet viszony erkölcsi vetületeit, mint például a nyelvben foglalt erkölcsi normákhoz való viszonyt, az ezekre mondott *nem* identitásformáló erejét exponálja, melyekkel alternatívákat nyit meg a maga számára az egyén.

Élete végén doktori dolgozatán dolgozott – ennek megírására azért vállalkozott, hogy egyetemi tanár lehessen. Doktori kutatásának témája Fichte hatása Marxra, tervezett címe *A marxi antropológia fichte elemei*. Ebben a fichte cselekvés-elv és szabadságkonceptió, illetve a marxi gyakorlati filozófia kapcsolatával foglalkozik. Bretter szerint Fichte volt az, aki a gyakorlatot jogaiba helyezi a filozófiatörténetben. Dolgozatában **Hegel** rendszerét visszalépésnek tekinti Fichte gondolkodásához képest, amennyiben előbbi újra az eszme oldalát helyezi középpontba.

Korai halála miatt azonban a disszertáció torzóban maradt, csupán a román nyelvű kéziratról van tudomása a kutatóknak, amelyből a Fichte és Marx részletes összevetését tartalmazó részek hiányoznak. A breteri Fichte-kutatás még a szerző életében befejezett szövege *Fichte eszményi állama* 1975-ben íródott. Az ugyanezen évben írott *Vázlat a „kijelentő mondat” filozófiájához* című tanulmányával együtt e két írás jelzi a késői Breterer gondolkodásának irányát.

Filozófiai munkássága mellett figyelemreméltó irodalmi teljesítmény is az életművéhez tartozik. Az 1968-ban íródott *Temetés Zsögödön* a székelyföldi táj, építészet és népi kultúra elemeit írja le, mindezt a székelység léthelyzetére vonatkoztatva. Az írás mai napig az erdélyi kulturális öntudat legfontosabb dokumentumai közé tartozik.

Karizmatikus személyiségként az erdélyi művelődés meghatározó, iskolateremtő szereplője volt. Fiatal tanítványainak írásaival *Szövegek és körülmények* címmel jelentetett meg 1974-ben tanulmánykötetet. A kötetben **Ágoston Vilmos, Huszár Vilmos, Molnár Gusztáv, Szilágyi N. Sándor** és **Tamás Gáspár Miklós** szövegei jelentek meg. **Mester Béla** szerint azonban abban az értelemben, hogy a mester által felvázolt problémakomplexummal foglalkozzon, csupán **Molnár Gusztáv** vállaltan Breterer-tanítvány. A Breterer-iskolát ezért inkább közös szellemi műhelyként tartják számon. A Breterer és Gáll Ernő közötti vita a *Szövegek és körülmények* körül zajlott, ugyanis Gáll a maga, Breterer által ideologikusnak tartott nyelvére kívánta lefordítani a fiatal nemzedék mondandóját. **Tamás Gáspár Miklós** később azt rója föl Gállnak, hogy a kötet elméleti felvetéseivel nem volt hajlandó szembesülni.

A *Szövegek és körülmények* mellett Breterer szerkesztői munkájának köszönhetően jelent meg 1973-ban Lukács György és 1975-ben **Sinkó Ervin** válogatott írásait tartalmazó kötet, melyekhez bevezető tanulmányt is írt. 1977-ben Louis Althusser válogatott tanulmányainak romániai magyar kiadását gondozta, és kritikai utószóval látta el. Fordítói munkájának köszönhetően 1970-ben jelent meg magyarul **D.D. Roșca** *Tragikus lét* című munkája.

Fontosabb művei:

Vágyak, emberek, istenek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Párbeszéd a jelennel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

Itt és mást. Szerkesztette: Molnár Gusztáv. Az előszót írta: Egyed Péter. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Párbeszéd a vágyakkal. Szerkesztette: Vilmon Gyula. Az előszót írta: Tordai Zádor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.

A felörlődés logikája. Szerkesztette és az utószót írta: Tóth László. A bevezető tanulmányt írta: Mester Béla. Enciklopédia Kiadó – Ister Kiadó, Budapest, 1998.

Válogatott irodalom:

ANGI István: Breterer György doktori értekezéséről. In.: Egyed Péter (szerk.): *Breterer György filozófiája.* Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2007. 161-221.

EGYED Péter: A demokratikus mondat szerelmese. In.: Bretter György: *Itt és mást*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 5-38.

EGYED Péter: Tételek egy monográfiához. In.: Egyed Péter (szerk.): Bretter György filozófiája. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2007. 7-158.

LOSONCZ Alpár: A szubjektivitás lehetősége. In.: *Új Symposion*. 1980. 9. sz.

MESTER Béla: Menekülés az ideologikus mondat labirintusából. Bevezetés Bretter György olvasásához. In.: Mester Béla: *Magyar Philosophia*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár – Szeged, 2006. 249-267.

MESTER Béla: Bretter György esszéi a nyelvről. In.: Jakab András – Mester Béla (szerk.): *Jelen-Lét. Filozófiai tanulmányok – 1*. Stúdium Kiadó, Nyíregyháza, 1992. 87-99.

MOLNÁR Gusztáv – Törzsök Erika: Bretter és a tanítványok. In.: *Kellék*. 2003. 23. sz.

TAMÁS Gáspár Miklós: Bretter György két könyve. In.: Tamás Gáspár Miklós: *A teória esélyei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 138-148.

TORDAI Zádor: A megtalált filozófiai esszé (avagy Bretter György könyvéről – a címlap ürügyén). In.: Tordai Zádor: *Közösséges emberi dolgok. Esszék, tanulmányok (1970-1972)*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1974, 55-62.